

Motstånd och stöd: En studie av svenska muslimska församlingar

Klas Borell och Arne Gerdner¹

Institutionen för socialt arbete, Mittuniversitetet,
respektive Hälsohögskolan, Högskolan i Jönköping

Opposition and Support: A Study of Swedish Muslim Congregations

Anti-Islamic attitudes are deeply rooted in Western Europe, and Muslims have, especially in the post-September 11 context, experienced discrimination and demonization. But how do anti-Islamic attitudes affect practicing Muslims and their congregations? The aim of this study, the first of its kind in Europe, is to present a statistically representative view of the reactions from the surrounding community to Muslim congregations (n=105) in Sweden. The results of the survey carried out show that according to the representatives of the local congregations half of the congregations have experienced opposition from the local community and in 40 percent of the congregations criminal offences have been committed against active Muslims or their places of worship. This opposition is closely connected with two types of situations: either international occurrences (i.e. terrorist bombings in, for example, London, Madrid) or local events that have emphasized the presence of Islam in the public sphere. A multivariate analysis of the results of the study shows that the strongest opposition has taken place in small municipalities with a large proportion of immigrants. However, opposition does not preclude support. On the contrary, opposition appears to have a mobilizing effect on those who support the right of Muslims to exercise freedom of religion. However, neither opposition nor support are the key factors affecting whether congregations see themselves as established in the local community. The degree of anchorage depends on the demographic composition of the congregation and on the degree of contact that the members have with the surrounding community.

Det kan på goda grunder hävdas att muslimer i Västeuropa är dubbelt utsatta. De möter, i egenskapen av att ofta vara invandrare, främlingsfientlighet, exkludering och diskriminering, men dessutom också anti-muslimska fördomar (Strabac & Listhaug, 2006). Anti-islamiska attityder har djupa europeiska rötter (Saïdd, 1978) men har, framför allt sedan terrorattackerna den 11 september 2001, både intensifierats (t.ex. Sheridan, 2006) och fått en specifik samtida form där framför allt två dimensioner, "säkerhet" och "kultur", kommit att kombineras (Richardson, 2004). Med hänvisning till internationell terrorism och till vad som uppfattas som muslimska staters hot mot världsfreden, tenderar islam att "säkerhetiseras" (jämför Doty, 2000), dvs. att be-

1 Författarna vill rikta ett särskilt tack till Maria Hamrén, Ida Rindsäter, Maria Smås, Malin Sundqvist och till projektassistenterna Johanna Nordlander och Anna Sällström för det omfattande arbete de lagt ned på insamling och hantering av enkätdata.

traktas inte som en religion bland andra världsreligioner utan som en risk utifrån en säkerhetsagenda. Samtidigt görs från ”kulturella” utgångspunkter islam till en exceptionell religion: den utmålas som inte endast ett hot mot säkerheten utan också som ett hot mot centrala västliga värden som demokrati och jämställdhet.

Flera studier visar att muslimska invandrare i Västeuropa möter mer fördomar och diskriminering än andra invandrare (t.ex. Allen & Nielsen, 2002). Nyligen har detta visats i en jämförande studie av elva europeiska storstäder (Open Society Institute, 2009. Jämför också med data från *Mångfaldsbarometern*, Mella & Palm, 2010). Men hur drabbas aktivt troende muslimer och deras församlingar av de anti-islamiska tendenserna?

I en rad fallstudier från olika håll i Västeuropa har motstånd mot planerade moskébyggen undersökts (för en översikt, se Cesari, 2005). Studier av det slaget har en hel del att säga om den symboliska roll moskéer kommit att spela i främlingsfientlig och anti-islamisk retorik, men de säger sällan något om hur aktiva muslimer uppfattar sådana protester och, ännu mindre, något om omgivningsreaktioner mot det stora flertalet muslimska församlingar. Majoriteten av aktiva svenska muslimer samlas nämligen till bön inte i för ändamålet byggda moskéer utan i mycket enkla bönelokaler, inrymda i t.ex. källare och tidigare lagerlokaler. Typiskt för dessa bönelokaler är dessutom att de inte endast är platser där troende samlas till bön. Här organiseras också sociala insatser för församlingsmedlemmarna och för andra i lokalsamhället (Borell & Gerdner, under tryckning, a, b) och församlingarna bedriver – ofta med utgångspunkt från sitt frivilliga sociala arbete – omfattande samverkan med andra organisationer inom den ideella sektorn och med kommunala institutioner och beslutsfattare (Borell et al., under tryckning, c). Islam har därmed under senare år förflyttats från det privata till det offentliga lokala rummet. Det kan ses som en viktig förändring av den ideella sektorn och som en viktig del av ett allt mer föränderligt ideellt organisationslandskap, karaktäriserat av nya organisationer och nya former för organisering (jämför flera av bidragen i Bengtsson & Kugelberg, 2009).

Avsikten med denna studie är att, för första gången i Europa, söka ge en riksrepresentativ bild av hur representanter för muslimska församlingar uppfattar den lokala omgivningens reaktioner mot sina verksamheter. Fokus riktas med andra ord inte mot spektakulära protester mot stora moskébyggen, utan mot den breda och sammansatta vardagsverklighet det stora flertalet muslimska församlingar verkar i. I vilken utsträckning, frågar vi oss, möter församlingarna, enligt sina företrädare, motstånd i lokalsamhället och vilka former tar sig detta motstånd? Och går det att knyta motståndsaktiviteter till särskilda situationstyper och, därmed, att säga något om det lokala motståndets kopplingar till en nationell och internationell anti-islamisk diskurs? Men vi uppmärksammar inte bara motstånd utan också *stöd*. I vilken utsträckning och i vilka former menar församlingsrepresentanterna att församlingarna får ett lokalt stöd av andra aktörer? Vi undersöker dessutom hur omfattningen av såväl motstånd som stöd påverkas av specifika lokala förhållanden, t.ex. kommunens storlek eller andelen utlandsfödda. Till sist försöker vi också belysa förhållandet mellan motstånd och stöd. Är förekomsten av stöd och motstånd ömsesidigt uteslutande eller finns det ett mer dynamiskt, interaktivt förhållande mellan stöd och motstånd från olika aktörer i omgivningen?

Vi har så här långt, utan att problematisera detta, talat om de muslimska organisationerna i lokalsamhället i termer av *församlingar*, dvs. organisationer med medlemsregister och en demokratiskt vald styrelse (för en diskussion om församlingsbegreppet, se Harris, 1998). Att svenska muslimer – i likhet med andra muslimer i västvärlden (se t.ex. Yang & Ebaugh, 2001), men till skillnad från vad som oftast är fallet i länder med muslimsk befolkningsmajoritet – valt att ansluta sig till församlingsmodellen brukar ibland förklaras med systemet för statligt och kommunalt stöd till religiösa samfund. Det förutsätter bland annat en vald styrelse och en förteckning över medlemmar. En förmodligen minst lika viktig förklaring handlar om den dominerande organisationsmiljöns betydelse. De muslimska lokala organisationerna i Sverige är unga; de har i genomsnitt varit verksamma under endast 16 år (Borell & Gerdner, 2010). Därmed har de varit hänvisade till den ”organisationsteknologi” som dominerar andra frivilligorganisationer, inte minst andra religiösa organisationer. Som Emani (2003) understryker i sin doktorsavhandling om Iranska riksförbundets organisering, ser man helt enkelt inga alternativa sätt att organisera frivilligt arbete på än de som råkar vara i bruk inom frivilligsektorn som helhet. Val av organisationsformer är dessutom en legitimitetsfråga. Organisationer som ställer sig utanför en allmänt omfattad form för organisering förvägras inte bara ekonomiska resurser i form av offentliga bidrag; de riskerar dessutom att uppfattas som icke-legitima av andra aktörer.

Metod

Muslimska församlingar definieras operationellt i undersökningen som medlemsbaserade organisationer med en vald styrelse och som har lokaler där fredagsbön genomförs regelbundet. Församlingarna har identifierats dels med hjälp av det församlingsregister som finns vid *Nämnden för statligt stöd till trossamfund* (SST), dels genom kompletterande eftersökningar på Eniro och Internet. Sedan nedlagda församlingar och organisationer som enligt egna uppgifter inte var att betrakta som församlingar tagits bort, återstod 147 aktiva muslimska församlingar i Sverige. Av de 147 har 105 besvarat studiens enkät. Svarsfrekvensen är med andra ord 71 procent.

Även med en tillfredsställande svarsfrekvens är det viktigt att undersöka om det finns selektionsmekanismer som kan sätta tillförlitligheten av studien i fråga. En analys av det externa bortfallet visar emellertid att det inte finns några statistiska skillnader i svarsbenägenheten som har att göra med församlingarnas demografiska sammansättning, etnicitet eller med gruppering inom islam. Det finns heller inga signifikanta skillnader i svarsbenägenheten som har att göra med kommunens storlek eller andra karakteristika såsom medelinkomst, andel arbetslösa eller andel utlandsfödda. De som besvarat enkäten mer eller mindre omgående skiljer sig heller inte från de som besvarat den först efter flera påminnelser. Däremot är svarsandelen högre för församlingar som är geografiskt lokaliserade till bostadsområden (88 procent) jämfört med församlingar i centrumbebyggelse (58 procent) och annat område (68 procent).

Enkäten är relativt omfattande (16 sidor med sammanlagt 90 frågor) och består av olika sektioner. Frågor om stöd från olika aktörer i samhället besvarades av represen-

tanter för 99 församlingar och frågor om yttre motstånd mot verksamheterna – idag såväl som under församlingens etableringsfas – besvarades av 94 företrädare. Analys av detta interna bortfall visar att de församlingar som valt att inte besvara frågor om motstånd mot verksamheterna skiljer sig från övriga församlingar i ett viktigt avseende: det handlar om organisationer som existerat längre. Församlingarnas ålder kan innebära att man haft svårare att svara på frågor om motstånd under etableringsprocessen, eftersom dessa händelser ligger längre tillbaka i tiden (för en mer detaljerad bortfallsanalys, se Borell et al., kommande, c).

De undersökta församlingarna är verksamma i 57 svenska kommuner. Nio procent ligger i kommuner med färre än 30 000 invånare och 19 procent i kommuner med fler än 200 000 invånare. Däremellan finns 14 procent av församlingarna i kommuner med 30 000 – 50 000 invånare, 32 procent i kommuner med 50 000 – 100 000 invånare och 19 procent i spannet 100 000 till 200 000 invånare.²

Motstånd och stöd

Ungefär hälften av de muslimska församlingarnas företrädare (54 av 105) rapporterar någon form av lokalt motstånd mot sina verksamheter. Men vilka former tar sig då detta motstånd?

Tabell 1: Former i vilka man upplevt motstånd (n = 94 som svarat på frågor om motstånd)

	Antal	Andel (%)
Negativa artiklar i lokalpress	13	14
Negativa insändare i lokalpress	22	23
Namninsamlingar mot församlingen	5	5
Protestmöten	6	6
Negativa flygblad	12	13
Överklaganden i bygglovsärenden	10	11
Avslag i bygglovsärenden	5	5
Vandalisering	24	26
Våld mot församlingsmedlemmar	6	6
Hotelser	22	23
Annan form? (a)	20	21

(a) Här nämns kränkande e-post, brev och bloggar, liksom inbrott, klagomål till hyresvärd samt ryktesspridning.

2 Enkätstudien är en del av ett större projekt som vill belysa de lokala svenska muslimska församlingarnas verksamheter. Till de områden som studeras hör församlingarnas olika aktiviteter – inte minst deras omfattande sociala arbete – och församlingarnas roll i integrationsarbetet, men också de organisationsformer som utvecklas och den samverkan som bedrivs med andra organisationer och institutioner.

Ett alarmerande resultat är att församlingar inte bara utsatts för olika legala former för motstånd (såsom negativa insändare i lokalpressen och negativa flygblad) utan också för brottsliga angrepp. Ungefär en fjärdedel av organisationsföreträdarna rapporterar att deras församlingar utsatts för motstånd som tagit sig kriminella former. Hela 26 procent av uppgiftslämnarna uppger att deras lokaler vid någon tidpunkt drabbats av vandalisering, dvs. för en form av antimuslimska hatbrott där moskén eller bönelokalen utsatts för skadegörelse eftersom den representerar islam och muslimer. I nästan lika många fall (23 procent) uppges enskilda församlingsmedlemmar ha utsatts för olaga hot och i ett fåtal fall har dessutom enskilda församlingsmedlemmar utsatts för fysiskt våld. Läger vi samman alla kriminella former av motstånd (våld, hot, vandalisering, inbrott etcetera) har 40 procent av församlingarna drabbats.

En intressant och viktig fråga handlar om *när* motståndet inleddes, dvs. om det är möjligt att koppla samman motstånd med specifika händelser?

Tabell 2: I vilket specifikt skede inleddes motstånd?

	Andel av totalt 91 svarande	Andel av de 54 som rapporterat motstånd
I samband med att församlingen startades	11 %	15 %
Då moskén /bönelokalen planerades.	20 %	30 %
Då Moskén/bönelokalen invigdes	10 %	17 %
I samband med 11 september 2001	23 %	33 %
Annan händelse, därav	19 %	26 %
Lokalförändring	4 %	7 %
Internationella händelser (a)	2 %	4 %
Församlingen nämnd i media	6 %	7 %
Annan mer vardaglig situation	7 %	7 %

(a) Såsom den s.k. karikatyrkrisen och bombdåden i Madrid och London.

Man kan sammanfattande konstatera (se Tabell 2) att motstånd uppkommit i två olika situationer. För det första handlar det om internationella händelser, t.ex. terrordåden den 11 september och de efterföljande attackerna i Madrid och London, dvs. det rör sig om händelser och skeenden som ligger utanför Sverige och bortom svenska muslimers kontroll (en dryg tredjedel av fallen). Dessa kopplingar mellan internationella tilldragelser och omgivningens yttringar av motstånd mot församlingen illustrerar det nära sambandet mellan lokala motståndsaktiviteter och en nationell och internationell anti-islamisk diskurs. För det andra har motstånd uppkommit i situationer då en församling startats, en ny moské eller bönelokal planerats eller invigts eller då församlingens lokaler förändrats på något sätt. Sammantaget handlar detta om händelser som på olika sätt har att göra med islams förflyttning från det privata till det offentliga rummet. Situationstyperna har, annorlunda uttryckt, det gemensamt att de

på olika sätt gör islam synlig i lokalsamhället och att islams motståndare därmed får tillgång till en tydlig måltavla.

Aktörer: Stöd och motstånd

För att mera konkret undersöka församlingsföreträdarnas bedömningar av motståndet mot deras församlingar, men också av stödet som församlingarna fått, fick de skatta relationerna till olika aktörer i lokalsamhället, bland andra kommuner, de politiska partierna, andra religiösa samfund, media och privatpersoner utanför församlingarna (se Tabell 3 och 4).

Tabell 3. Stöd från omgivande samhälle, procentuell fördelning av skattningar.

Stöd från	n	Nej, inte alls	Ja, men ganska lite	Ja, en del	Ja, ganska mycket	Ja, väldigt mycket	Medianvärde
Kommunen	99	41 %	19 %	28 %	9 %	2 %	Ja, men ganska lite
Något/några politiska partier	97	89 %	3 %	3 %	5 %	-	Nej, inte alls
Andra religiösa samfund	97	51 %	21 %	20 %	8 %	1 %	Nej, inte alls
Andra föreningar	96	59 %	22 %	15 %	3 %	1 %	Nej, inte alls
Media (tidningar, radio, TV)	96	78 %	12 %	9 %	1 %	-	Nej, inte alls
Företag	97	91 %	5 %	3 %	1 %	-	Nej, inte alls
Privatpersoner utanför församlingen	94	60 %	15 %	12 %	9 %	5 %	Nej, inte alls

Tabell 4. Motstånd från omgivande samhälle, procentuell fördelning av skattningar.

Motstånd från	n	Nej, inte alls	Ja, men ganska lite	Ja, en del	Ja, ganska mycket	Ja, väldigt mycket	Medianvärde
Kommunen	91	82 %	8 %	6 %	3 %	1 %	Nej, inte alls
Något/några politiska partier	93	79 %	11 %	7 %	3 %	1 %	Nej, inte alls
Andra religiösa samfund	92	90 %	7 %	1 %	1 %	1 %	Nej, inte alls
Andra föreningar	93	88 %	7 %	3 %	2 %	-	Nej, inte alls
Media (tidningar, radio, TV)	92	87 %	5 %	2 %	2 %	3 %	Nej, inte alls
Företag	92	97 %	3 %	1 %	-	-	Nej, inte alls
Privatpersoner utanför församlingen	91	62 %	17 %	15 %	6 %	1 %	Nej, inte alls

Majoriteten av uppgiftslämnarna menar att de fått stöd från kommunerna, men i ganska liten utsträckning. Stödet har, praktiskt taget alltid, varit av ekonomiskt slag och handlat om aktivitets- och lokalbidrag. Starkare motstånd från kommunerna har gällt lokalfrågor och byggnadslov, men också oenigheter om aktivitetsbidrag.

Olika politiska majoritetsförhållanden i kommunerna spelar, intressant nog, ingen eller mycket liten roll för upplevelser av stöd eller motstånd (se också Borell et al., under tryckning, c) och det går över huvud taget inte urskilja några väsentliga skillnader i bedömningen av de olika etablerade politiska partierna. Av de församlingsrepresentanter som uppger att deras organisationer fått stöd av politiska partier nämns partier ur det borgerliga och det rödgröna blocket ungefär lika ofta och formerna för stöd handlar bl.a. om stöd till planerade moskéer och om samverkan i integrationsarbetet. Också bland svaren från församlingsrepresentanter som rapporterar ”mycket” eller ”väldigt mycket” motstånd från politiska partier saknas ett tydligt mönster och exempel på ”motståndspartier” fördelas ganska jämt mellan representanter för båda blocken. Det är dock viktigt att lägga märke till att uppgiftslämnarna särskilt pekar ut två partier *utanför* blocken, nämligen Sverigedemokraterna och Nationaldemokraterna. Deras motstånd handlar om uttrycklig anti-islamisk propaganda, förmedlad via insändare i lokalpressen, flygblad eller hemsidor. För partierna i de borgerliga och rödgröna blocken handlar det snarare, enligt församlingsföreträdarnas bedömningar, om enskilda ställningstaganden som uppfattats som ”fördomsfulla” och om mer specifika motsättningar i lokal- eller bidragsfrågor.

Enligt församlingsföreträdarna finns ett mycket begränsat motstånd från andra religiösa samfund och när det gäller uppfattat stöd anges framför allt andra muslimska församlingar. I några fall nämns också Svenska kyrkan och ospecificerade kristna samfund. Den vanligaste formen för stöd är ekonomiska bidrag, men stödet från kristna organisationer har också gällt gemensamma sociala projekt och interreligiös dialog. Samtidigt som andra muslimska församlingar anges som den viktigaste källan till stöd bland religiösa organisationer pekas andra muslimska organisationer och riktningar ut som den, inom just detta aktörsfält, viktigaste källan till motstånd. Det handlar, visar svaren, om ryktesspridning och misstänksamhet från andra islamiska riktningar men också om öppna konflikter med islamistiskt orienterade grupperingar.

Bland föreningar som uppfattats stödja församlingarna nämns ofta studieförbunden; förutom det muslimska studieförbundet Ibn Rushd – som ofta återkommer – nämns ABF, Studieförbundet, Vuxenskolan, Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV) och Folkuniversitetet. Dessutom nämns lokala mångkulturella sammanlutningar och invandrarföreningar, IOGT-NTO och politiska ungdomsförbund.

När det gäller uppfattat stöd och motstånd från media finns en tydlig åtskillnad mellan lokala media och riksmidia. Lokala medier – lokalpress, lokal-TV och lokalradio – ses relativt ofta som ett stöd på så sätt att de gjort reportage om församlingarna som uppfattats som ”sakliga”. Riksmidia bedöms helt annorlunda. De ”fabricerar” och ”förvränger fakta”, skriver utan att kontrollera uppgifter och korrigerar inte fel, enligt flera församlingar.

Stödet från enskilda personer har ofta gällt ekonomiskt stöd eller stöd med utrust-

ning till församlingarna (telefon, fax m.m.) och antalet enskilda stödjare anges vanligen vara från en handfull upp till ett 30-tal personer (utom i de fall då det handlar om insamlingar till mosképrojekt då bidragsgivarna kan räknas i tusentals). Motstånd från privatpersoner varierar från irritation från enstaka grannar och insändarskribenter, över hotbrev och olika former av skadegörelse mot muslimska lokaler till omfattande protester mot moskébyggen och lokalupplåtelse.

Som tidigare nämnts uppger ungefär hälften av de muslimska församlingsrepresentanterna att de uppfattat ett mer eller mindre starkt motstånd mot sina församlingar. Hur väljer man då från församlingarnas sida att hantera detta? Går man aktivt ut med bemötanden eller väljer man en annan strategi? En knapp majoritet av församlingarna har på olika sätt försökt bemöta negativ kritik, oftast genom lokalpressen eller genom informationsmöten av olika slag. En representant från en av dessa församlingar förklarar: "Det finns mycket missförstånd och grundlösa uppfattningar, då är det bra att ibland förklara vad man står för." Nästan lika många väljer emellertid uttalat strategin att "ligga lågt och ta det lugnt".

Omgivning och förankring

Hur påverkas då stöd och motstånd av församlingarnas karaktäristika och av olika lokala omgivningsfaktorer? Detta har undersökts med hjälp av multivariata regressionsmodeller. Bland de oberoende, dvs. potentiellt förklarande variablerna, prövades samtliga variabler som beskrev församlingen (dvs. storlek, etnicitet, demografisk struktur, riktning inom islam, församlingens synlighet utåt och dess aktivitetsnivå)³, och också omgivningsfaktorer i form av kommunernas karaktäristika (dvs. kommunens storlek, ekonomiska situation, andel arbetslösa och andel utlandsfödda). Modeller för att predicera motstånd mot församlingarna prövades både ifråga om motståndets bredd (dvs. motstånd från olika håll) och ifråga om dess totala omfattning (mätt som en kombination av intensitet och bredd). Oavsett hur man väljer att mäta motstånd är resultaten desamma. Det är i små kommuner med en relativt stor andel utrikes födda som församlingarna upplever störst motstånd. Församlingens egen demografiska struktur och lokalens synlighet utåt visar sig inte ha någon betydelse. Tabell 5 visar modellen för motståndets omfattning (modellen för motståndets bredd är snarlik). Endast de faktorer som bidrar till förklaring har tagits med (s.k. forward selection).

3 Modellerna har gjorts med s.k. "forward selection" i syfte att sälla fram de mest väsentliga faktorerna ur alla tillgängliga variabler – inklusive fyra som beskriver kommuner (storlek, ekonomi, etnisk mångfald och andel arbetslösa) respektive tio variabler som beskriver församlingarnas demografiska sammansättning och lokalernas funktion och synlighet. För modellen som predicerar stöd togs även motståndets omfattning med som predicerande faktor.

Tabell 5: Multivariat regression av faktorer som förklarar församlingsrepresentanternas bedömningar av motståndets respektive stödets omfattning, samt grad av förankring i området. Optimala modeller (forward selection) visas.

Beroende faktor	Modell-egen-skaper	Förklarande faktorer	B	Standard-fel för B	Beta	t	p
Motståndets omfattning	R2 = 0,25	Andel utrikes födda i kommunen	0,19	0,048	0,51	3,96	0,000
	p = 0,000	Folkmängd, 1000 inv	- 0,004	0,001	- 0,40	- 3,14	0,003
		(Konstant)	- 0,48	0,799		- 0,60	0,552
Stödets omfattning	R2 = 0,14	Motståndets omfattning	0,47	0,156	0,37	3,00	0,004
	p = 0,004	(Konstant)	3,17	0,496		6,40	0,000
Grad av förankring	R2 = 0,18	Andel kvinnor	0,02	0,006	0,37	2,92	0,005
		Andel ungdomar, 7–17 år	0,02	0,007	0,26	2,05	0,044
	p = 0,006	(Konstant)	1,62	0,317		5,10	0,000

R2 är andel förklarad varians, B är regressionskoefficient (icke standardiserad), Beta är standardiserad regressionskoefficient, t är t-värde och p är sannolikheten för nollhypotesen, dvs. inget samband. P anges dels för hela modellen, dels för respektive predicerande faktor i modellen.

Det är viktigt att notera att motstånd inte utesluter stöd. Tvärtom finns, visar det sig, ett starkt interaktivt förhållande mellan motstånd och stöd. Just på de orter där församlingsrepresentanterna upplevt ett brett och omfattande motstånd tenderar nämligen också stödet till de muslimska församlingarna att ha haft både större bredd och större omfattning. Alla korrelationer är positiva och signifikanta ($R = 0,21 - 0,23$). En rimlig tolkning av detta till synes paradoxala förhållande är att motståndet gett upphov till stöd, dvs. motstånd av olika slag har bidragit till att aktivera organisationer och enskilda i lokalsamhället som är beredda att aktivt stödja muslimers rätt att fritt få utöva sin religiösa tro. När dessa motkrafter blir synliga blir det möjligt för församlingarna att identifiera allierade och utveckla samverkan med nya parter (jämför här också Borell et al., under tryckning, c). Denna tolkning får också stöd i de multivariata regressionsmodellerna, där den enda signifikanta prediktorn för stödets utbredning och omfattning är just motståndets omfattning (se Tabell 5).

Vilken mera *aktuell* bedömning ger då församlingarna av sin förankring i lokalsamhället?

Tabell 6: Församlingsrepresentanternas bedömning av församlingarnas förankring i det omgivande samhället.

	n	NEJ! Stämmer inte alls	Nej Stämmer inte riktigt	? Oklart	Ja Stämmer till stor del	JA! Stäm- mer helt och fullt	Median- värde
Församlingen har en stark positiv förankring i området	92	8 %	1 %	20 %	47 %	25 %	Ja Stämmer till stor del
Församlingen känner fortfarande motstånd eller aggression från personer och i grupper i området	93	57 %	14 %	17 %	11 %	1 %	NEJ! Stämmer inte alls
Folk i området ser nog på vår församling som något annorlunda och främmande	92	41 %	16 %	29 %	10 %	3 %	Nej Stämmer inte rik- tigt
Folk i området ser vår församling som ett naturligt inslag i områdets kulturella och sociala liv	92	5 %	13 %	26 %	45 %	11 %	Ja Stämmer till stor del
Församlingen respekteras väl även av de i området som inte är våra medlemmar	95	1 %	2 %	28 %	48 %	20 %	Ja Stämmer till stor del
Vi upplever ofta att det finns främlingsfientlighet och rädsla för islam bland andra i området	95	21 %	18 %	31 %	23 %	7 %	? Oklart

Som framgår av tabellen (se Tabell 6) instämmer en betydande majoritet av församlingsföreträdarna, helt eller delvis, med positiva påståenden om lokal förankring och respekt, samtidigt som en betydande minoritet – 30 procent – mer eller mindre instämmer med påståendet att de lokalt ofta möter främlingsfientlighet och rädsla för islam. Situationen kan beskrivas som *sammansatt* snarare än som enbart *negativ*. En sådan bild ligger också nära den som förmedlas i jämförande europeiska undersökningar om allmänhetens inställning till islam och muslimer. I likhet med förhållandena i andra västeuropeiska länder är svenska muslimer dubbelt utsatta: de särbehandlas inte bara därför att många av dem är invandrare utan också på grund av sin religiösa tro. Samtidigt pekar dessa jämförande europeiska studier på skillnader mellan länderna. Främlingsfientlighet och anti-islamiska fördomar har mindre omfattning i Sverige än i andra länder i Västeuropa som studerats (se Strabac & Listhaug, 2006; Open Society Institute, 2009), ett intryck som inte motsägs av denna studie. Det finns dock goda skäl till försiktighet i bedömningen. Sverigedemokraternas parlamentariska genombrott i 2010 års val är ett genomslag för en typ av främlingsfientlig – och inte minst anti-islamisk – högerpopulism som hittills haft begränsad framgång i Sverige. Ur ett västeuropeiskt perspektiv kan detta ses som ett steg i riktningen mot ett slags ”normalisering” av opinionsbildningen i Sverige (för en bakgrund, se Rydgren, 2010).

Graden av förankring⁴ kunde på motsvarande sätt prediceras i multivariat analys. Här visade det sig att varken stöd eller motstånd var avgörande. Istället är det församlingarnas demografiska struktur som påverkar bedömningen av lokal förankring. Församlingar med större andel kvinnor och större andel ungdomar i åldern 7 till 17 år upplever större förankring. Vi tolkar detta som att församlingar med fler kvinnor och fler ungdomar har större kontaktyta till det omgivande samhället.

Slutsatser

Den första statistiskt representativa studien i Europa om hur representanter för muslimska församlingar uppfattar omgivningens reaktioner mot sina verksamheter visar att ungefär hälften av de svenska församlingarna utsatts för någon form av lokalt motstånd. Ett alarmerande resultat är att 40 procent av församlingsföreträdarna rapporterar kriminella handlingar riktade mot aktiva muslimer och mot muslimska församlingslokaler.

Motståndet har en stark koppling till två situationstyper. Den första situationstypen handlar om den roll internationella händelser spelar. Med terrorattackerna den 11 september, liksom t.ex. de senare bombdåden i Madrid och London, har islam – trots starka fördömanden från muslimska ledare av dessa dåd – i många sammanhang kommit att betraktas inte som en religion bland andra utan som ett säkerhetsproblem som alla enskilda islamiska organisationer och troende får representera. Genomsla-

⁴ Ett sammanfattande, summativt index som skapats utifrån variablerna i Tabell 6, där variablerna 2, 3 och 6 har givits omvänd kodning.

get för dessa internationella händelser i det lokala samhället understryker att det lokala motståndet inte utspelas i ett vakuum; motståndsaktiviteterna är starkt beroende av en nationell och internationell anti-islamisk diskurs. Den andra situationstypen handlar om lokal synlighet: när muslimska församlingar exempelvis tillkännagivit planer på att bygga en moské eller invigt nya lokaler, blir islams närvaro i det offentliga rummet konkret och anti-islamiska krafter får tillgång till en symbolisk representation av det ”främmande”. De båda situationstyperna har det gemensamt att de på olika sätt gör islam synlig i lokalsamhället och att islams motståndare därmed får tillgång till en tydlig måltavla.

Det är framför allt i små kommuner, med många utrikes födda, som församlingsrepresentanterna upplevt motstånd. Men motstånd utesluter, som vi kunnat se, inte stöd och just på de orter där motståndet varit som störst uppfattas också stödet som mest omfattande. Motstånd verkar i själva verket ha en mobiliserande effekt; negativa reaktioner mot muslimska församlingar aktiverar de krafter i lokalsamhället som är beredda att verka för muslimers frihet att få utöva sin religion. Församlingsrepresentanternas bedömning av förankringen i lokalsamhället hänger däremot samman med församlingarnas interna demografiska sammansättning, dvs. i praktiken på bredden av medlemmarnas sociala nätverk – inte på upplevelser av externt stöd eller motstånd.

Referenser

- Allen, C. & J. S. Nielsen (2002) *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- Bengtsson, B. & C. Kugelberg (2009) *Föreningsliv, delaktighet och lokal politik i det mångkulturella samhället*. Malmö: Egalité.
- Borell, K. & A. Gerdner (under tryckning, a) ”Hidden Voluntary Social Work: A Nationally Representative Survey of Muslim Congregations in Sweden”, *British Journal of Social Work*.
- Borell, K. & A. Gerdner (under tryckning, b) ”Frivilligt socialt arbete i svenska muslimska församlingar: Tradition, organisation, integration”, *Sociomomens Forsknings-supplement*.
- Borell, K. & A. Gerdner, A. Sällström, J. Nordlander & E. Lundkvist (under tryckning, c) ”Muslimska församlingar i lokalsamhället: Samverkan eller isolering?”, *Socialvetenskaplig Tidskrift*.
- Borell, K. & A. Gerdner (2010) ”Etnicitet och organisation”, *Invandrare & Minoriteter* 37(1): 13–16.
- Cesari, J. (2005) ”Mosque Conflicts in European Cities: Introduction”, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31(6): 1015–1024.
- Doty, R. (2000) ”Immigration and the Politics of Security”, *Security Studies* 21(3)(8): 71–93.
- Emami, A. (2003) *Att organisera oenighet. En sociologisk studie av Iranska riksförbundet och dess medlemsorganisationer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

- Mella, O. & I. Palm (2010) *Mångfaldsbarometern 2010*. Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Open Society Institute (2009) *Muslims in Europe*. At Home in Europe Project. New York, London, Budapest: Open Society Institute.
- Richardson, J. E. (2004) *(Mis)Representing Islam: The Racism and Rhetoric of British Broadsheet Newspapers*. Philadelphia: John Benjamin's Publ.
- Rydgren, J. (2010) "Radical Right-Wing Populism in Sweden: Still a Failure, But for How Long?" *Scandinavian Political Studies* 25(1): 27–56.
- Sheridan, L. P. (2006) "Islamophobia Pre- and Post-September 11th, 2001". *Journal of Interpersonal Violence* 21(3): 317–336.
- Säid, E. W. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon.
- Strabac, Z. & O. Listhaug (2006) "Anti-Muslim Prejudice in Europe: A Multilevel Analysis of Survey Data from 30 Countries", *Social Science Research* 37: 268–286.
- Yang, F. & H. R. Ebaugh (2001) "Transformation in New Immigrant Religions and Their Global Impact", *American Sociological Review* 66(2): 269–288.

Författarpresentation

Klas Borell är professor i sociologi, verksam vid Mittuniversitetet, Östersund. *Arne Gerdner* är professor i socialt arbete, verksam vid Högskolan i Jönköping och vid Mittuniversitetet, Östersund.